

Quina acceptació tengué la *Història del Regne de Mallorca* de Joan Binimelis?

GABRIEL ENSENYAT PUJOL

Fa més de cent anys, en un article intel·ligent i suggestiu, Tomàs Aguiló¹ dubtava de certes asseveracions comunament acceptades per la historiografia illenca d'aleshores en relació a l'autor de la primera crònica escrita sobre la història de Mallorca. Les prevencions del renaixentista mallorquí se centraven bàsicament en dos aspectes: Primer de tot, sobre si realment l'erudit manacorí havia gaudit del títol oficial de cronista que tothom li ha atorgat ("el primer cronista de Mallorca") i, en segon lloc, es plantejava l'ús que es féu posteriorment de la seva obra. Enmig dels interrogants, Aguiló es decantava per creure que Binimelis no havia fruit de la distinció de cronista oficial que els historiadors illencs sempre han cregut que li fou concedida pels jurats. Motius: Cap constància del nomenament i cap al·lusió, coetània o posterior, a tan insigne distinció. Una cosa és que Binimelis escrivís una crònica dels fets esdevinguts a Mallorca d'ençà dels orígens del temps i una altra, ben diferent, és que fos "de jure" cronista oficial del regne. És clar que, com sabem, l'obra li fou encarregada pels jurats però enlloc no consta que això significàs que aquests l'honorassin amb la menció. I, per reforçar els arguments exposats, el nostre renaixentista argumentava un altre aspecte el qual, per al propòsit d'aquest article, ens interessa especialment de remarcar: La poca (més tost caldria dir mala) acceptació que, un cop enllestida, hauria tengué l'obra de Mn. Joan Binimelis, que no només no fou publicada a l'època sinó que ni tan sols no apareix citada a d'altres treballs posteriors, com al de Dameto. Fins ací, doncs, l'opinió i l'argumentació, resumides, de Tomàs Aguiló, que constitueixen el punt d'arrencada de les reflexions que tot seguit exposarem a partir d'allà on es detura precisament l'aporta-

¹ Tomàs Aguiló: *¿Quién fue el primer Cronista del Reino de Mallorca?*, article que es troba al volum miscel·lani dedicat a Aguiló i publicat per l'Editorial Mallorquina de Francisco Pons, Palma, 1957, pàgs. 109-133. L'original aparegué a la revista "Museo Balear" el 1877.

ció del nostre lletraferit vuitcentista: Les causes que haurien provocat l'"oblit" i la maledicència que suposadament acompanyaren l'obra de Binimelis, i que Aguiló manifesta desconèixer².

Primer de tot, per tal de poder-ne comentar els aspectes que ens interessin, farem un breu comentari i descripció de l'obra. Binimelis redactà una crònica que pretenia oferir una evolució lineal i seqüenciada de la història illenca des dels orígens remots fins als seus dies (acaba amb el regnat de Felip II). A això, ho completa amb d'altres aspectes d'interès narratiu: Organització eclesiàstica, estructures de poder, esbós geogràfic, principals personatges i, finalment, la revolta a Menorca contra Joan II i la Germania. Per al seu propòsit dividí l'obra en set parts:

1. Descripció general de l'illa, dels primers pobladors "y de las varias naciones que en varios tiempos la habitaron contando desde el Diluvio Universal".
2. Èpoques romana, visigòtica (sic) i musulmana, fins a la conquesta de 1229.
3. De Jaume I a Felip II.
4. Descripció eclesiàstica de l'illa, juntament amb un episcopologi.
5. Forma de govern, precedència d'Espanya sobre França i descripció dels pobles i la costa illenca.
6. Biografies de persones il·lustres de Mallorca.
7. Participació de Menorca en la guerra contra Joan II i la Germania.

L'obra, com assenyala E. Duran "seguí aleshores la norma ja marcada, entre d'altres, pels cronistes valencians Pere Antoni Beuter i Martí de Viciano, per als quals, homes del Renaixement madur, la història servia com a *il·lustració* del regne"³. Pensem que ens trobam en una època en què assistim a un vigorós nacionalisme historiogràfic, caracteritzat pel patrioterisme del discurs i la polèmica internacional. Res d'això no és aliè al pensament de Binimelis: Els seus esforços per demostrar que el mític personatge Túbal⁴ havia passat per Mallorca abans d'arribar a la Península o que els reis d'Espanya gaudien de precedència sobre els francesos⁵ en són dos exemples, de patrioterisme i afany polèmic. En definitiva, Binimelis se'ns demostra un devot seguidor del pragmatisme, entès en un

² "¿Es que no había salido a gusto de los Jurados? ¿Es que atravesaron ruines intrigas? No lo sabemos". (Ibidem, pàg. 121).

³ Eulàlia Duran: *Joan Binimelis i la Guerra de les Germanies a Mallorca*, "Randa", 12, 1985, pàg. 90. De la mateixa autora també cal veure, sobre Binimelis, *La guerra de les Germanies i la seva interpretació*, "Randa" 1, 1975, pàgs. 35-37.

⁴ Sobre la pervivència de Túbal en la historiografia catalana, vegeu Eulàlia Duran: *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*, Barcelona, 1991, pàg. 10.

⁵ El tema de la precedència dels reis espanyols sobre els francesos fou, a més dels capítols XXXIX-L del llibre V de la *Història*, l'objecte d'un altre treball per part de Binimelis, el *Tratado de la precedencia entre España y Francia*, en el qual exposa, amb una mica més d'extensió, els mateixos criteris.

sentit polític, que caracteritza la historiografia de l'Humanisme i que té com a objecte final l'acreixement de la reputació de la "nació".

Tot això, evidentment, no podia tenir cap connotació negativa per al destí de l'obra. Ans al contrari, la situa en el veritable context historiogràfic de l'època i dins els paràmetres d'allò que, si fa no fa, s'havia realitzat fins al moment. Les raons del menyspreament abans al·ludit les hem de cercar, doncs, en d'altres indrets. Abans, emperò, cal argumentar —seguint el pensament inicial d'Aguiló i completant-lo amb més indicis— els motius pels quals pensam que la *Història* de Binimelis no gaudí, certament, d'una bona acollida.

Com sabem, l'obra no fou publicada cosa que, d'antuvi, ens ha d'incloure necessàriament a la sospita. Binimelis no escriví la *Història* "motu proprio" (o almenys no ho féu *només* per voluntat seva⁶) sinó que la redactà per encàrrec dels jurats⁷. Per què, doncs, un cop enllestida aquests no la feren imprimir? Quin sentit té encarregar una obra d'aquestes característiques i després no publicar-la? És clar que, si ens ho proposàvem, trobaríem d'altres possibles explicacions però la creença que el treball de Binimelis fou refusat pels magistrats municipals mallorquins ens sembla, si més no, raonable. I més encara si tenim en compte que ni tan sols s'interessaren a disposar del manuscrit original —és a dir, de l'encàrrec que li havien fet— el qual es trobava en poder de Binimelis al moment de la seva mort. De fet, aquest, quatre anys abans del traspàs, al codicil redactat dia 22 de juny de 1612 (al testament de 1591 encara no havia escrit la crònica i, per tant, no s'hi esmenta), estipulava que la *Història* (recordem-ho: Acabada el 1593 la redacció original en català i traduïda al castellà el 1601) havia de passar als jurats, els qual se n'encarregarien

⁶ Evidentment, l'autor tenia una bona predisposició per dur endavant la comesa, cosa que ell mateix indica entre els motius que l'empenyen a la tasca, el primer dels quals és la manca d'obres per l'estil a Mallorca: "Por quanto no se hallan historias ni papeles que particularmente traten cosas de este Reino" (*Nueva historia de la isla de Mallorca y de Otras Islas a ella adyacentes*, 5 vols., Imprenta de José Tous, Palma, 1927, tom I, pàgs VIII-IX. En endavant per a les cites indicarem només el tom i les pàgines). Una segona motivació es relaciona precisament amb el patriotisme historiogràfic que hem comentat: "Por otro cabo me incitaba mucho y no poco me movia y aun apretaba a abrazar este trabajo, el natural amor de la Patria; y el hermoso deseo que he tenido siempre de servir en esto a sus magnificencias (es refereix als jurats)" (I, IX). El fragment és, al capdavant, un bon testimoniatge del caràcter "il·lustratiu" que es proposava l'obra. I, altrament, la dèria historicista de l'autor provenia, si més no, de la seva estada a València, on possiblement redactà, entre d'altres escrits, la *Noticia histórica de las rentas y emolumentos de la catedral de Valencia, fundación de sus canónigos y prebendas y compilación de sus antiguos estatutos*.

⁷ "Y por todo lo que tengo dicho, deseo reparar esta obra debajo del amparo y protección de vuestras magnificencias por orden de quien se comenzó y al fin se ha acabado" (I, IX). I a la dedicatòria que fa al bisbe Joan Vic i Manrique ho torna a manifestar: "Y aunque la obra se haya echo y acabada por demanda de los magníficos Jurados del Reino" (I, XIII-XIV).

de la custòdia ja que, encadenada devora els llibres de privilegis, roman-dria a l'arxiu de la juraria. En el cas d'incompliment, els propietaris en serien els jesuïtes⁸. I, efectivament, un cop traspassat l'autor la crònica formà part del patrimoni de la magistratura municipal: El 15 de gener de 1616 se'n féu l'entrega, que incloïa l'original català i la traducció castellana⁹. Emperò poc temps després alguns toms del manuscrit, contravenint les disposicions testamentàries de l'autor, ja eren fora de la juraria. En concret, el 1617 el pare Oller n'havia tret dos volums —que dos anys més tard encara continuaven en poder seu— i el 1619 els jesuïtes P. Moragues i P. Fiol també se n'emportaren altres dos (un en castellà i un altre en català), interessats en allò que contenien referent a sor Isabel Cifre, primera rectora del col·legi de "La Criança", morta amb fama de santedat el 1542¹⁰. És probable que els llibres extrets ja no retornassin mai al seu lloc i, per contra, els que quedaven no trigassin gaire a seguir el mateix

⁸ "Item leix, als magnífichs senyors Jurats de la present ciutat y regna, una Historia del present regna de Mallorca, la qual jo he composta ab molt treball; en la qual se troben totes les demes antiguedats y coses curioses que de aquest regna se poden saber, y perque aquest treball no sia perdut y sia de algun profit, vull y ordena que dits magnífichs jurats tinguen la dita Historia (la qual està escrita duplicada de ma mia, una en llengua castellana y lo altre, qui es lo original, ab nostre llengua mallorquina) encadenada, com tenen los llibres de privilegis, dins lo Arxiu y que de aquell no puga esser tret, per ninguna causa e rahó, etiam que sia per lo sermó del estandat o als en cas, de contrefacció leixa dita Historia axí la escrita en castellá com en mallorqui e ne el Col·legi dels Pares de la companyia de Jesus". Gabriel Llabrés: *Testament del Dr. en medicina Joan Binimelis, prevera*, BSAL, XVI, desembre, 1916, pàg. 182. Cal remarcar la frase en què l'autor expressa el desig que el treball passi a la juraria perquè "no sia perdut y sia de algun profit", cosa que interpretam en el sentit que l'obra romanía entre la indiferència i el desdeny. D'altra banda, el fet de traduir la *Història* del català al castellà i, sobretot, que la tasca la realitzàs Binimelis mateix, vuit anys més tard d'enllestida la redacció original, ens indueix a plantejar un nou interrogant: Ho portà a terme el nostre cronista per què pensava que la circumstància d'haver-la escrita en la llengua pròpia del país havia constituït un entrebanc per a una bona acollida? Esperava un canvi d'actitud amb la traducció? No oblidem que ens trobam en la fase preliminar del procés de substitució lingüística entre una bona part dels escriptors nostrats. O, millor dit, en plena cruïlla. Beuter començà la seva història de València en català i l'acabà en castellà, i els historiadors posteriors del País Valencià redactaren les obres en espanyol. En relació a aquests dubtes, vegeu la nota 19.

⁹ T. Aguiló: Op. cit., pàg. 122. El document notarial, transcrit íntegrament per E.K. Aguiló (*Sobre los libros de la Historia de Mallorca del Dr. Binimelis*, BSAL, II, 1888, pàgs. 273-274), manifesta que els jurats "accepten y prenen los dits sis llibres, ço es tres en llengo castellana y tres en llengo mallorquina" (pàg. 273).

¹⁰ Tot això ho fan constar els jurats de 1619, que feren redactar un document en el qual llegim que "trobaren que faltaven dos llibres, y entengueren que en la Juraria del Sr.P. Abri Dezcallar los dexaren al Pare Oller, y may ne havem trobat lo fi; y nosaltres ne havem dexats dos an el Pare Moragues, dix per treura certs actes de Sor Cifre; faran Vs. ms. de cobrar los dits llibres y encadenarlos al Arxiu com es voluntat del diffunt" (E.K. Aguiló: *Sobre los libros*, cit., pàg. 274). L'any en què Pere Abri Dezcallar fou jurat va esser el 1617 (Alvaro Campaner: *Cronicón Mayoricense, Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800*, Palma 1984, pàg. 451).

camí, car el cert és que el 1640 l'obra, ni completa ni en part, ja no figurava a l'arxiu, d'acord amb un inventari que es realitzà dels béns mobles de la juraria¹¹. Tampoc no hi ha constància que se'n fessin càrrec els jesuïtes. De fet, l'original acabà per desaparèixer sense que en sapiguem res del destí. On va anar a parar? Com així en tan poc temps se li perd la pista? I els jesuïtes, per què no posaren més esment en la conservació del manuscrit, àdhuc reivindicant-lo –recordem que es tractava d'una propietat subjecta a condició resolutòria– en el cas que els jurats no complissin els desitjos de l'autor?¹². Tot plegat fa pensar en un desinterès generalitzat –tot i certs interessos concrets– envers la crònica de Binimelis que, en el millor dels casos, romandria enmig de la indiferència dels seus compatricis.

Despreocupació o animadversió? El cas és que d'altres informacions palesen que el treball del cronista no gaudí d'allò que, avui, en diríem una bona premsa. En realitat, sembla que Binimelis mateix, en acabar l'obra, ja temia les crítiques que li poguessin fer o almenys no n'esperava una recepció entusiasta i favorable. I, per això, intentà d'avençar-se a la desaprovació i el blasme. En aquest sentit, el preàmbul conté un fragment que n'és tota una premonició¹³. I, altrament, fa valer l'opinió favorable del bisbe Vic i Manrique per neutralitzar possibles atacs¹⁴.

D'altra banda, l'obra porta com a presentació tot un seguit de lloances escrites per diversos erudits del moment, amics seus, que, si bé són lògiques fins a un cert punt –de fet, es tractava d'una pràctica ben habitual en aquests casos–, traspuen en certes ocasions un afany de defensar l'autor i prevenir-lo de possibles atacs més que no pas d'enaltir –que també ho fan– la seva creació històrica. En concret, li adreçaren elogis el teòleg Pere Onofre Oliver, autor d'un poema i un díctic, tots dos

¹¹ T. Aguiló: Op. cit., pàgs. 123-124.

¹² Cal tenir en compte, això no obstant, que havien estat alguns jesuïtes qui, com hem vist, tragueren certs toms de la crònica i que les relacions entre la juraria i la Companyia de Jesús, en els anys en què suposadament s'extravia la *Història* de Binimelis, eren excel·lents, com es pot veure a la nota 24.

¹³ "Las cuales –informacions– oso veramente afirmar que fueron replegadas con sudor de la propia persona, y fuerza de estudio y lición, y con diligente revolución de muchos libros. Y cosa que tan cara cuesta no merece ser tenida en poco, ni menos debe ser menospreciada por maldicientes ni detractores. Y es cosa cierta que ninguno que dotado sea de buen juicio y entendimiento vitupere el primer fruto del árbol nuevamente plantado: antes si es bueno, lo alababa; y si no es tal juzgará que comunmente todos los que escriben se ponen como a terrero, en donde doctos e ignorantes asestan su f(l)echas porque la envidia siempre ha tenido mortal guerra contra la fama y gloria (...) Porque armada de la defensa y protección de tanta magnificencia –es refereix als jurats–, esté ella en su salvaguarda. Y por esta vía, el odio de los detractores dará lugar a la caridad común. Por tanto, Señores Ilustres, con la debida reverencia la ofrezco, dedico y presento a vuestras magnificencias" (I, IX).

¹⁴ "Y entiendo así que haya pasado esta obra por las finisimas tintas de tal cabo m(a)estro, facilmente será de todos aceptada, y ninguno osará atreverse a morderla" (I, XV). Més endavant ens referirem a la relació entre Binimelis i el bisbe.

en llatí; el cavaller valencià Marc Antoni Aldana, amb un poema en castellà; Jaume d'Oleza, amb un sonet en castellà¹⁵; el sard Monserrat Rossilon, que també li escriví un altre sonet en castellà¹⁶; Cosme Climent "Valentí", jutge de la Reial Audiència mallorquina, que compongué un poema en llatí¹⁷; i, finalment, el teòleg Joan Cabanelles, que fou qui més s'hi esmerçà, amb un escrit en prosa, un díptic en llatí, un sonet en castellà i un altre poema en llatí¹⁸. En realitat, també va ésser Cabanelles qui més es preocupà per protegir Binimelis dels atacs que, ben segur, entrellucava que li arribarien malgrat el valor que atorgava a l'obra, la causa dels quals atribuïa sobretot a l'enveja¹⁹.

I efectivament, els temors i premonicions de Binimelis i els seus pagniristes no degueren trigar gaire a confirmar-se, si tenim en compte diversos judicis força negatius que n'hem documentat posteriorment. El primer cas, i val a dir que és ben significatiu, el trobam a la segona història de Mallorca, iniciada per Joan Dameto i continuada per Vicenç Mut, a partir de la tercera dècada del segle XVII, és a dir menys de quaranta anys després de la de Binimelis i sols a una quinzena d'anys del seu traspàs, i, al contrari que la crònica binimeliana, publicada²⁰. En la *Historia general del reino de Mallorca*, Mut i Dameto ignoren totalment el treball de Binimelis, que no citen en cap ocasió, malgrat que és indubtable que el conegueren, l'utilitzaren i, fins i tot, el copiaren a balquena²¹. En canvi, sí que sembla que indirectament s'hi poden referir els jurats en el moment d'encarregar la crònica a Dameto: En expressar el propòsit que

¹⁵ I, XVII-XXIII.

¹⁶ I, XXX.

¹⁷ I, XXXV. Aquest personatge també era valencià, fet que palesa els contactes que mantenia el nostre autor amb la gent originària del regne de València, circumstància que remarcarem més endavant.

¹⁸ I, XX-XXII; XXIX i XXXV.

¹⁹ Joan Cabanelles es refereix primer de tot al fet que "las obras aunque se hayan sacado de autores auténticos y aprobados y sean ellas bien referidas, hallan siempre quien las arguya y reprenda" (I, XX). I més endavant afegeix, un tant obsessivament: "Pero que remedio tomaremos en los detractores, los cuales sin causa reprenden los trabajos agenos? temo que los envidiosos no salgan hechos una procesión de hormigas carnizeras para roer la substancia del otro, y que unos no muerdan la Historia, otros el estilo de hablar, otros que va escrita en lengua peregrina" (I, XXI). Sobre aquesta última prevenció, de caràcter sociolingüístic, hem plantejat, per part nostra, certs interrogants a la nota 8.

²⁰ Dameto publicà, impresa, la primera part de la seva crònica el 1633, que titulà *Historia General del Reyno Baleàrico*. La mort prematura li impedí de continuar-la.

²¹ Concretament Dameto, autor, com dèiem a la nota anterior, de la primera part de l'obra. Cal indicar que en una còpia del segle XVIII de la *Historia* de Binimelis el copista afirma que l'original castellà, que té a mà, porta anotacions al marge fetes pel mateix Joan Dameto (E. Duran: *La guerra*, cit., pàg. 36). D'altra banda, els editors de la segona edició de la *Historia* de Dameto i Mut, Miquel Moragues i Joaquim Me Bover, per tal

ha de guiar el treball que ara comanen, afirmen que la crònica es farà "sens admetre en ella mentida o ficció alguna"²². És que volen dir amb això que el frau i la fantasia caracteritzen l'obra de Binimelis? Evidentment, si en aquesta frase hi ha segones intencions –i ho sembla– aquestes apunten en una única direcció, ja que no podien al·ludir, respecte de Mallorca, cap altra crònica que no fos la de Binimelis. Però tot seguit llegim una afirmació encara més "desconcertant", en manifestar que una altra de les intencions que els mouen a impulsar un treball històric referit al regne mallorquí és "per no haveri hagut may historia"²³. I la de Binimelis, què? Com que és impossible que n'ignorassin l'existència, l'expressió constitueix un intent deliberat d'amagar-la o, en el pitjor dels casos, de no considerar-la mereixedora del qualificatiu d'obra d'història²⁴.

Aquest propòsit intencionat d'ocultar la crònica de Binimelis o, en el cas concret que ara exposarem, l'autoria, el tornam a trobar a la primera còpia coneguda del manuscrit català (conservat actualment a la Biblioteca Municipal de Palma), feta devers mitjan segle XVII per don Jordi Fortuny de Roescas. Ben "curiosament" la reproducció que en féu aquest noble mallorquí no porta enlloc el nom de Binimelis com a autor, la qual cosa, si només disposàssim d'aquest text, no podríem saber. No endebades, Mn. Antoni Mª Alcover, en donar-la a conèixer, considerà que aital circumstància era una "cosa que francament... no fa gaire polit"²⁵. Així mateix el títol original ha estat substituït pel de *Varias cosas tocans a la ciutat y*

d'exculpar Dameto de l'"oblit" a l'hora d'esmentar Binimelis, afirmen: "Si se aprovecha de los trabajos de Binimelis y no le cita, es porque no siendo este escritor, aunque en realidad muy erudito, bastante conocido entre los literatos del país y estraños, á causa de no haberse publicado sus obras" (*Historia general del reino de Mallorca*, Palma, 1840, pàg. XXVII). Ens sembla obvi que una de les raons per les quals Dameto no cita Binimelis és perquè n'havia tret profit, de la crònica binimeliana.

²² T. Aguiló: Op. cit., pàg. 129.

²³ Ibidem, pàg. 130.

²⁴ Cal remarcar, altrament, que la proposta per a la redacció d'una *altra* història del regne de Mallorca la féu el jurat en cap Joan Torrella el 1621, és a dir, només cinc anys després que la juraria hagués rebut en herència l'obra de Binimelis (T. Aguiló: Op. cit., pàgs. 124-125). L'encàrrec va recaure significativament en els jesuïtes, que n'havien de designar l'autor, atesa "la satisfactio y confiansa que ha tingut sempre y te dita Universitat y Regne del Collegi de dita Companyia, y de la experiencia en tot lo que ha volgut emplear". El tenor de la proposició era com si la *Història* de Binimelis no existís, car no s'esmenta per a res. I, per contra, tornam a trobar una nova afirmació que pot esser interpretada com una referència desqualificant, bé que indirecta, respecte de l'obra binimeliana, en indicar-se que els jurats "han deliberat y resolt que se escrigue *ab molt gran cuidado* (el subratllat és nostre) la *Historia del dit Regne*". Volien dir –posats a conjecturar– que el treball de Binimelis era poc seriós i escrit de manera descuidada? Per a les referències, vegeu Enrique Fajarnés: *Sobre la publicació de la Historia de Mallorca (siglos XVII y XVIII)*, BSAL, VII, 1898, pàg. 116.

²⁵ A.M. Alcover: *Més sobre la redacció catalana de l'"Historia de Mallorca" del Dr. Binimelis*, BSAL, XVI, desembre, 1916, pàg. 223.

regna de Mallorca, recullides de diversos autors per D. Jordi Fortuny de Roescas y Garcia en la granga las Primaveraes de 1640, 1641 y 1642. Subjectes a la correctió de tots. I, per si tot això no era suficient, a la còpia ha desaparegut una al·lusió a la vida de l'autor, que en podria facilitar la identificació²⁶. Així, doncs, no ens resultarà gens ni mica estrany veure que, enmig de tant silenci conscient, quan algú en manifesta l'opinió, aquesta és, de totes passades, adversa i negativa. És el cas, per citar-ne un exemple, del viatger setcentista Vargas Ponce, que després d'emetre un judici feréstec sobre la crònica de Binimelis conclou afirmant que un tal treball no mereix l'honor de la impressió²⁷.

Un cop exposada la mala rebuda que tengué la història de Mn. Joan Binimelis cal intentar d'esbrinar-ne les raons. En aquest sentit ens decantem per una triple causalitat: Primer de tot, l'obra en ella mateixa i, més secundàriament, el comportament personal de l'autor que, a la darrera etapa de la seva vida, el portà davant un tribunal inquisitorial, i, finalment, la desaparició de l'escena mallorquina dels seus principals protectors, els germans Joan i Lluís Vic i Manrique, bisbe i virrei de Mallorca respectivament en aquelles saons.

Com ja hem exposat anteriorment, el relat de Binimelis és farcit d'episodis llegendaris, mites, fàbules, etc. que l'autor incorpora a l'obra i els dona per bons i verídics. I això que l'escriptor manacorí exposa al preàmbul que una condició "sine qua non" de qualsevol treball històric

²⁶ Mn. Alcover, que fou qui se n'adonà, ho comenta amb aquestes paraules: "Una cosa hem de fer constar, ben significativa: aquell passatge d'En Binimelis que diu, parlant d'Alcúdia, que ell s'hi trobava quant era miñó de 12 anys, no du aqueix incís dins la copia d'En Fortuny, que posa tot lo altre de tal passatge. Lo qual prova el propòsit decidit d'En Fortuny d'amagar el nom d'En Binimelis" (Ibidem, pàg. 223).

²⁷ José Vargas Ponce: *Descripciones de las islas Pithiusas y Baleares*, Palma, 1983 (original de 1787). Les desqualificacions que fa contra l'obra de Binimelis són del següent tenor: "En particular los primeros -capítulos- es el texido de maravillas mas sandias que pueden verse" (pàg. 102).

"Como quien cree quanto ha leído" (pàg. 103).

"Del cap. 20 en adelante con mas juicio empieza á referir la venida de Griegos, Fenicios y Cartagineses, con copia de erudición; pero adoptando como axiomas históricos las más fútiles conjeturas, y creyendo como verdades inconcusas los Hércules, etc. etc." (pàg. 103).

"El lib. 2 trata de los Romanos, y segun su costumbre empieza desde la fundación de Roma, con quantas fábulas andan envueltas en esta Historia" (pàg. 103).

"... pero para acabar su Historia con el mismo despilfarro de imaginación con que la principia, son sus últimos capitulos, qual de los Reyes es mas antiguo, el de España ó Francia" (pàg. 104).

"Esta noticia del por menor de sus libros previene el juicio que de ellas se debe formar, y solo del estilo puede quedar duda, que es tan infeliz como el resto, hispanizando multitud de términos puramente latinos. Y con todo es apreciable ó lo fue este M.SS. porque entre tanto desecho es un manantial perene de noticias de la Isla, comprobadas, y que se buscarian en vano en otra parte, de que se han aprovechado los Historiadores Dameto y Mut; así bien está olvidada y de ningún modo es digna de la prensa (pàg. 104).

n'és la versemblança²⁸. Emperò aquesta és lluny de presidir-ne el discurs. Sobretot a l'hora d'explicar les èpoques més remotes apareix tota la mitologia amarada molts segles enrere per una historiografia que no disposava aleshores d'altres elements interpretatius però que tot just a les acaballes del segle XVI ja feia temps que se n'havia després: El Diluvi, la presència del mític personatge Túbal, els gegants... són els fonaments de la versió que hi incorpora el nostre erudit²⁹. També hi ha alguns errors però en aquest cas els considerem disculpables i sense transcendència en relació al tema que ens ocupa³⁰. Precisament és la utilització continuada d'episodis fabulosos allò que farà que J.M. Bover emeti una opinió negativa de la primera part de l'obra, en contrast amb els mèrits que, segons el seu parer, conté la resta³¹.

En realitat, la presència reiterada d'elements no-històrics degué ésser el gran tret que hom féu a la crònica binimeliana. Aquests, com sabem, havien caracteritzat el relat històric dellà dels segles, que confonia realitat i ficció, però en albirar-se el segle XVII la cosa ja feia temps que evolucionava en un sentit crític i realista, en consonància amb el discurs racionalista que s'imposava a l'època. A partir del segle XV, amb l'Humanisme, es comencen a deixar de banda els relats fabulosos, considerats imagina-

²⁸ "Entre tantas condiciones y leyes que debe tener la buena historia es que sea cierta y verdadera... y fabulosa toda historia que no retribase sobre el sólido fundamento de la verdad y realidad de lo que se cuenta". Ara bé, quin és el fonament de la veritat que proposa Binimelis?: "Y cierto es mucho de dar gracias a Dios, de la ventaja que en esta parte llevan nuestras historias cristianas a las de los gentiles paganos; por fundarse las nuestras en la inviolable verdad de las divinas letras; y principalmente en el génesis, donde se halla pie en la creación y principio de estas cosas, que los gentiles no alcanzaron, y por el consiguiente cayeron en grandes ceguedades" (I, XXXI).

²⁹ A tall de mostra, i per a no ésser reiteratius, exposarem els següents fragments extrets de la crònica:

"En la isla mayor que llaman Mallorca se hallan muchos indicios y señales que los primeros pobladores que pasaron en compañía de Tubal, fueron gigantes. Y la cabeza y príncipe de ellos fue un famoso gigante Harthleno o Artapano, hombre de increíble estatura y grandeza" (I, 77).

"Gobernó Tubal sus pueblos con mucha paz y justicia... en tanto que se dice que los españoles fueron los primeros en la Europa que supieron y entendieron ciencias, música y poesía y la razón así lo pide porque España fue poblada primero que Francia" (I, 85).

"De como Osiris se pasó de Egipto a España y mató a Gerion" (cap. XVII, I, 88-90).

"Como Hércules Alceo con muchos corsarios corriendo por las riberas de España llegaron a las islas Baleares" (XXXII, I, 114-118).

"Fundación de Roma por Rómulo y Remo" (XXXII, I, 141-147).

³⁰ Per exemple, el capítol titulat "De la nación de los godos, y de cómo supeditaron a España y las islas Baleares" (XXXVIII, 169-171).

³¹ "En ella perdió miserablemente el tiempo, cuando quiso tratar de estas islas remon-tándose á los siglos fabulosos; pero los hechos que refiere, desde la conquista á sus dias, y las noticias de los pueblos, son de muchísima importancia, como lo han conocido los demás escritores, particularmente Dameto, que han plagiado escandalosamente á Binimelis, motivo por el cual su historia sería inservible si ahora se diese á la estampa" (Joaquim Maria Bover: *Biblioteca de Escritores Baleares*, Barcelona - Sueca, 1976 (original

cions al·lucinades d'ignorants. Segons G. Lefebvre, dues de les característiques de la historiografia humanista són una certa secularització de la Història (no hi intervé la Providència) i l'aparició de l'esperit crític, basat en el rebuig de les llegendes i, en general, de tot el que és insuficientment documentat. Tot plegat porta a l'escepticisme envers tot allò que no és d'acord amb el normal desenvolupament de les coses³². Ambdues circumstàncies, com hem vist, resten lluny de l'obra de Binimelis que se situa entre el grup que podem anomenar immobilista, aliè als nous corrents, que encara perdura a l'època, per bé que en absolut declivi. I és que, com a resultat dels canvis, en aquests moments la historiografia oscil·la entre tres actituds: La credulitat, el dubte i l'hipercriticisme³³. Malhauradament per a ell, Binimelis seguí fidel al primer grup, caracteritzat per admetre totes les fàbules de l'Antiguitat i incorporar un cert nombre de mites medievals.

Tenia altres opcions? Pensam que res no li ho impedia. Binimelis havia residit alguns anys a Roma, així que no podia ignorar —a no ser conscientment— les intel·ligents aportacions metodològiques dels humanistes italians, per exemple d'un Guichiardini³⁴. I, de tornada a casa, es trobava amb el model més reeixit de tota la historiografia peninsular del XVI, amb els *Anales de la Corona de Aragón* de Zurita (redactats entre 1562-

1868), tom I, pàgs. 102-103). De fet, al llarg del segle XIX l'opinió que hom tenia de l'obra binimeliana sembla que va canviar progressivament. Sabem que Jovellanos, de tornada a casa després del captiveri illenc, se'n dugué una còpia de la *Història* a Gijón (Gabriel Llabrés: *Biografía del Dr. Juan Binimelis, historiador*, BSAL, XVI, 1917, pàg. 216). A mitjan segle, Medel en féu un elogi general, on no manca un cert to providencialista: "El hijo de Pollensa, colosal como su gloria, incansable como la bondad del Altísimo, elevado como la idea del bien, era el destinado por la mano del Todopoderoso para ser el primer cronista de su patria: Mallorca habia de deberle un día la gloria de ser celebrada por su pluma" (J.M. Bover; R. Medel: *Varones ilustres de Mallorca*, Palma, 1847, pàgs. 183-188, la cita correspon a la pàg. 185). I, anys després, Ramon Picó i Campamar compongué un drama, en castellà, sobre el nostre autor titulat *Don Juan Binimelis*, del qual només coneixem alguns fragments, poc significatius (Joan Mas i Vives: *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona, 1986, pàg. 325).

³² George Lefebvre: *El nacimiento de la historiografía moderna*, Barcelona, 1974, pàgs. 66-67.

³³ Vegeu sobre aquest aspecte Charles-Olivier Carbonell: *La historiografía*, Mèxic, 1986, pàg. 86.

³⁴ Cal remarcar, pel que fa a la qüestió, que Binimelis rebé en la seva formació una influència intel·lectual decisiva per part del món valencià de l'època, amb motiu de la llarga estada que féu a la ciutat de València, on realitzà els estudis de Medicina. En aquest context, doncs, és fàcil de destriar l'influx dels cronistes valencians d'aleshores, Beuter i Viciano, ja esmentat. Sobre aquest aspecte vegeu el treball d'Antoni Contreras: *Geografía y medicina en el Renacimiento mallorquín: el historiador Joan Bautista Binimelis*, publicat en aquest mateix volum. És de justícia palesar el meu agraïment a l'amic Antoni Contreras, excel·lent coneixedor del vessant científic-mèdic de l'obra binimeliana, per la seva amabilitat en facilitar-me el text inèdit de l'article, així com pels comentaris que em féu sobre aquesta i altres qüestions.

1580), que, si bé no es van publicar fins al segle següent, gaudiren d'un prestigi —no exempt de polèmica— i un seguiment notoris. Zurita, que morí abans que Binimelis escrivís la crònica, ja havia refusat una bona part de les bases metodològiques en què posteriorment es fonamentà el treball del manacorí, tot manifestant la necessitat de l'historiador de basar-se en informacions raonablement verificables i que es poguessin contrastar. I, en consonància amb aquests pressupòsits, desconfiava a l'hora de remuntar-se molts segles enrere (i sobretot a l'era precristiana): Tot el contrari d'allò que anys més tard faria Binimelis³⁵.

Aquests motius són els que consideram causants fonamentalment del mal acolliment de la crònica binimeliana. Tot i així, no ens podem estar de suggerir una segona raó que, si bé no tengué possiblement un pes específic tan important, sí que degué contribuir a desacreditar l'autor i, en conseqüència, l'obra. Ens referim, com assenyalàvem abans, al procés que li obrí la Inquisició de Mallorca el 1604, que no té res a veure amb la tasca històrica de Binimelis però que sens dubte havia de comportar alguna mena d'escàndol que, a un nivell personal i humà, en res no beneficiaren el cronista. Cal tenir en compte que la denúncia i l'obertura del procés tengueren lloc alguns anys després que l'autor hagués acabat la redacció de l'obra, tant l'original català (1593) com la traducció castellana (1601), així que quan els jurats li encarregaren la composició del treball hom ignorava els fets que posteriorment li foren imputats. Per tant, les reminiscències del procés no pogueren afectar l'oferiment dels magistrats ciutadans —car encara no s'havien produït les denúncies ni, com veurem, els fets imputats i, en conseqüència, hom no podia sospitar del comportament personal de l'escriptor— però sí que "a posteriori" van poder influir en l'opinió i l'actitud dels seus coetanis.

El procés es relaciona amb qüestions de moralitat. A l'octubre de 1604 Mn. Joan Binimelis fou denunciat per diverses dones —la majoria de

³⁵ En aquest sentit, Zurita arriba a afirmar en relació als qui recullen relats fabulosos en les seves obres: "Lo demás quedó a cargo de los que emprendieron escribir verdaderas relaciones de las cosas pasadas, en lo que les fue lícito, poderlo afirmar por constante, y los que pasaron destos límites, perdieron del todo su crédito" (Jerónimo Zurita: *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1562-1580, tom I, pàg. 3). En realitat, l'excessiva credulitat d'alguns historiadors fou, a l'època, un motiu permanent —ací i allà— de controvèrsia i crítica respecte de la seva obra. Una solució al tema, si es vol un tant enginyosa, és la que proposa el pare Mariana a l'edició llatina de la seva *Història d'Espanya*, en la qual, referint-se a les crítiques que li feien d'esser una mica massa crèdul, afirma: "Plura transcribo quam credo", sense indicar emperò que és el que creu i no creu d'allò que ha recollit i inserit a l'obra (cit. Benito Sánchez Alonso: *Historia de la historiografía española*, 3 vols., Madrid, 1944-1950, vol. II, pàg. 333). I un altre autor coetani, Gil González Dávila, es defensà també de les acusacions de credulitat afirmant que d'allò que no fa mal a ningú no hi ha per què no fer-ne ús i que, tanmateix, hi ha coses que són veritat "más por tradición que por escriptura" (*Historia de las Antigüedades de la Ciudad de Salamanca*, Salamanca, 1606, Llibre I, cap. V).

les quals eren monges— sota l'acusació d'incitar-les a mantenir relacions sexuals amb ell³⁶. Les acusacions que li feren eren fonamentalment tocaments, besades als llavis, agafar-les de la mà, proposicions d'allitar-se plegats i manifestar que tot allò no era pecat³⁷, sempre als volts de la confessió. Binimelis, sense negar-ho, en principi al·legà la seva condició de metge per defensar-se, argumentant que ho féu a causa de certs accidents i malalties patits per les monges, a les quals va atendre³⁸. Finalment, va reconèixer la veritat de totes les acusacions, "excepto el haver dicho que los dichos tocamientos no eran pecado". La condemna fou la privació perpètua de confessar, un any de reclusió allà on li assignàs l'inquisidor, la suspensió durant mig any de celebrar l'eucaristia i una multa de 25 ducats, que després li fou perdonada³⁹.

Aquesta circumstància va esser indubtablement un motiu de desprestigi personal per a Binimelis, si bé cal dir que no era gens excepcional. Els casos de membres de l'Església acusats d'una doble moralitat es multipliquen als processos inquisitorials de l'època trets a la llum per Ll. Pérez⁴⁰. Ara bé, és clar que degué afectar la reputació del cronista i li ocasionà un cert deshonor i impopularitat que sols podia tenir conseqüències negatives en relació al treball històric i l'opinió que en tenien els coetanis.

Per acabar, consideram que cal tenir en consideració un altre factor igualment humà però d'un tarannà diguem-ne més social, això és, la pèrdua de la influència que durant molt de temps havia tengut davant els poders públic i eclesiàstic més importants de l'illa, representats pel virrei, Lluís Vic i Manrique, i el seu germà, el bisbe Joan Vic i Manrique. Amb l'un i l'altre —però sobretot amb el bisbe— l'unien diverses afinitats, la primera de les quals és el pes en la formació intel·lectual de Binimelis del món valencià, lloc d'on procedien els germans Vic i Manrique, i pel qual, fins i tot en un nivell purament personal, Joan Binimelis tengué sempre

³⁶ Lorenzo Pérez Martínez: *Relaciones de Causas de Fe de la Inquisición de Mallorca (II)*, "Fontes Rerum Balearium" II, vol. I, 1978, pàgs. 224-226.

³⁷ Sobretot la primera de les monges que testificaren fou força explícita sobre les intencions de Binimelis: "Después de haverla confessado, unas vezes por la ventanilla del confesionario la besaba en la boca y la abraçava y tenia tocamientos deshonestos con ella tocándola sus partes deshonestas y queriendo que ella los tuviese con él y la decía que la tendría toda la noche abraçada y la tractaría teniéndola en sus braços como si fuese su madre y que quien la tractaría así, que un marido honesto no trataría su muger así, y que algunas vezes la dixo que se cortase los pelos de las partes deshonestas, y la decía que aquello no era peccado" (Ibidem, pàg. 224).

³⁸ En concret, al procés diu que "havia tenido necesidad, para curarlas, de tocarlas el cuerpo y así las havia tocado muchas vezes", si bé admet que "algunas vezes las havia tocado más de lo que era necessario" (Ibidem, pàg. 226).

³⁹ Ibidem, pàg. 226.

⁴⁰ Ibidem, tom I, pàgs. 257-304; II, 1 pàgs. 201-228; II, 2 pàgs. 357-372; II, 3 pàgs. 597-612; i III, pàgs. 433-452.

una gran estimació⁴¹. Lluís Vic ocupà el càrrec de virrei de Mallorca entre 1583 i 1594 i fou durant aquests anys que encarregà al nostre erudit un mapa descriptiu de l'illa que pogués ajudar a defensar millor la costa dels atacs piràtics. Amb el mapa, Binimelis realitzà una descripció de tot l'àmbit costaner illenc, amb informacions d'interès des d'un punt de vista estratègic i militar, la qual constitueix el punt de partida de la *Història*, que li fou encomanada pels jurats un cop enllestida la tasca anterior. Així, doncs, sembla existir una relació, si més no aparent, virrei (mapa) –jurats (crònica) que s'interromp el 1594, tot just acabada la *Història*, amb la mort de Lluís Vic. Si bé el traspàs del virrei no degué ésser determinant respecte del tema que ens ocupa, és obvi que, en el cas de tenir-hi alguna incidència, aquesta no fou positiva ni beneficiosa per al nostre personatge i la seva obra.

Més evident resulta, d'altra banda, la relació entre la trajectòria vital de Binimelis i la del bisbe Joan Vic i Manrique, que ocupà la prelatura diocesana mallorquina entre 1573 i 1604. Entre tots dos eclesiàstics s'establí una pregona amistat, fins al punt que Binimelis es convertí en el metge particular del bisbe i aquest en el seu mecenas i principal protector⁴², àdhuc pel que fa a la *Història*, sobre la qual emeté, com hem assenyalat anteriorment, una opinió favorable⁴³. Ara bé, allà on pensam que aquesta protecció es manifesta d'una manera més clara és en l'afer del procés inquisitorial. Arribats a aquest punt, no podem deixar de remarcar una circumstància que ens sembla quelcom més que una simple coincidència: El bisbe Vic i Manrique fou traslladat a la seu arquebisbal de Tarragona pel maig de 1604 i cinc mesos després Binimelis era acusat davant la Inquisició. La cronologia dels fets ens indueix a pensar que mentre el bisbe fou al capdavant de la diòcesi mallorquina n'impedí el processament però que, un cop allunyat de l'illa i sense poder fer res per l'amic i protegit, els detractors o enemics de Binimelis aprofitaren l'avinentesa per endegar-li el procés i, d'aquesta manera, desprestigiar-lo socialment⁴⁴.

De fet, a partir d'aquesta data la figura de Binimelis sembla "desapareixer" de l'atmosfera intel·lectual mallorquina. Mentre es trobava en la plenitud de la seva capacitat científica i creativa és quan, paradoxalment l'envolta el silenci i hom en desconeix les activitats fins que s'esdevingué el seu traspàs. La causa creiem que s'explica a partir de la conjunció de tots els factors que hem exposat. Després de 1604 mossèn Joan Binimelis

⁴¹ Sobre aquesta qüestió em remet a l'article, ja esmentat, d'Antoni Contreras.

⁴² De bell nou cal veure l'estudi d'Antoni Contreras.

⁴³ Vegeu la nota 14

⁴⁴ A favor de la nostra hipòtesi consideram el fet que, d'acord amb els testimonis de l'acusació, els incidents havien ocorregut entre quatre i onze anys enrere, és a dir, entre 1593 i 1600 (L. Pérez; *Relaciones*, cit., pàgs. 224-226). Per què, doncs, romangueren ocults durant tant de temps i ara aquest interès sobtat per denunciar-los?

resta en una incòmoda situació de marginació i desprestigi, a causa de la mala acceptació de la *Història* (que degué eclipsar part de la fama que tenia com a metge i del prestigi de la seva obra mèdico-científica) i del procés inquisitorial, així com privat de l'antiga influència sobre els germans Vic i Manrique, el virrei —que és mort— i el bisbe —que ja no és a l'illa—. El ràpid processament de què fou objecte tot d'una que aquest últim se n'anà de Mallorca sembla indicar l'existència de poderosos enemics o almenys que el nostre intel·lectual era malvist per determinades persones, que procuraren cercar-li la ruïna moral. És per això que en el futur —i, sobretot, el futur immediat— la seva creació històrica esdevingué un objecte de poc valor, gens cobejat pels qui l'encarregaren i després tenien la missió de conservar-la. Nou fou mereixedora en endavat d'elogis i sí, en canvi, de mutismes, censures i crítiques. Malgrat això, també se'n feren còpies —a voltes sense indicar-ne l'autoria— cosa que demostra que, tot i l'opinió desfavorable, hom pensava que un treball d'aquestes característiques no s'havia de perdre definitivament.